

קְסָמֵי שִׁירִים : לִיר הַיָּם

(יומן קריאה)

נתן יונתן

על "דומיה על הכף" לגבריאל פרייל

תמיד, משחר נעורי, מעת שגליתי על מדף ספרים מאובק את ספרו של גבריאל פרייל, "נוף שמש וכפור" הייתי מוקסם מהליריקה שלו. אבל אל השיר הזה פניתי לאחר מסע בעקבות הסופר הרמאן מלוויל שהביאני אל האי הנקרא "מרתהס ויניארד" או בלשונו של פרייל, "כרם מרתה". מה רחוק וזר עולמו של פרייל, שכולו קונטמפלציה דוממת, מינורית, מעולמו האוקיאני, טירוף הסערות של מלוויל. אבל אי אחד מחבר את שניהם, אי צופה אל האוקיאנוס האטלנטי, שומר חסד קדומים לנמלי הספנים צידי הלווייתנים, ומגונן במפרציו על סירותיהם של דייגים פורטוגזיים עניים המספקים את הצדפות והסרטנים לשולחנות העשירים. אי של בתי קיץ, שיחי אוכמניות נמוכים, ובתי עלמין שקטים ומוריקים.

זהו שיר על הדומיה באי, ואילו קולות לדממה הדקה הזאת, אילו ריחות וצבעים! כמו בקריאת כל שיר, גם כאן, הדומיה היא דומיית הנפש והקולות – קולות הנפש שהיא מהפכת מראות ועלילות שבטבע למוזיקה פנימית שהכל בה: המלח והדבש, השתיקה והסיפור, הבדידות והמנגינה, צחוק שחפים וסערה.

הכף היהלומי אינו אלא מקום התצפית של נפש המשורר, ממנה, מגובה שלה ומרוחק שלה, הוא מסוגל להעניק להתבוננות את היופי שהמרחק בלבד עשוי להעניק. הכל הופך יהלומי: הדומיה, הים, האגדות, הבדידות. השיר כולו הוא מעין יהלום שהכל משתקף ומשתבר בו לגוני גוונים מקסימים.

טובה דומיה על הכף היהלומי,
כרם-קרתא מנער ריחותיו מלח ודבש.
מפךשים מספרים אגדות מגזמות ולבנות.
ואיזו בדידות מכבדת ועתיקה
באה מנגנת לפקדנו.

רק שחפים צוחקים צחוקם המזון
בשמעם דבר הסער.

על אחד המרובעים של יהודה עמיחי

המרובעים המוכרים לנו ביותר הם שיריו של המשורר הפרסי עומר כיאם. האם ממנו לקח עמיחי את התבנית? בשירים מעין אלה, שתבניתם קבועה מראש, יש תמיד הסיכון שביחס חשדני של הקורא, הרוצה להאמין שפרחי שירה הם תופעה ספונטנית, לא מתוכננת ולא מחושבת, פריצה של מבע נפשי משוחרר וחופשי מכל

סייג חיצוני. מאידך, סוג זה של שירים הביא לעולם את פניני הסונטות של פטררקה ושקספיר ורילקה. סייגים וחומרות נעשים בידי אמנים ברוכי כשרון. החרות המתמודדת עם הכורח מפעילה את כל המאגר של האנרגיה האמנותית ויוצרת גבישי שירה שאין יפים מהם.

גביש כזה נראה לי גם המרובע של עמיחי. סטנוגרמה שירית לחיי אדם, כמו נקרולוג קצר וחוקק על מצבת אבן. אין מקום למלים רבות. כל מלה מיותרת גוזלת מקומה של מלה חיונית. לשון המטפורה מגיעה כאן למיצוייה. היא השפה היחידה המאפשרת להגיד מכסימום של מחשבות והרגשות במינימום סימני דפוס. היא גם, למרבה הפרדוקס, השפה האוניברסלית ובה בשעה – האישית והאינטימית ביותר של המשורר. חתימת ידו שאינה ניתנת לזיוף. אפיטפים כאלה אתה מוצא לעתים על מצבות עתיקות בכל בתי העלמין שבעולם. בימי קדם נהגו בני אדם לכתוב על מצבה משהו נוסף על שם ותאריך.

גם השיר נראה לי לעתים מין אנאכרוניזם כזה המבקש לתעד חיי אדם על לוח האבן. תנועת חיי אדם, כמסע הרואי, אודיסאי, קורר, דרמטי, מלא עצמת הרצון האנושי, מלא וְאֹאוֹת של חשיבות המסע בהיותו מפליג והולך "בתוך הזמן הנושב". סוד יופיו של השיר בריתמוס האצילי של שרטוט מפת־המסע, באיפוק החמור הכובש סער, מכאוב, אהבה, וזמן בתוך שיש שקט של מלים.

לֵאכֶרֶךְ הַקֵּץ, לֵאכֶרֶךְ קוֹ חוֹף שֶׁל לֵב.
בְּמִשְׁךְ הַאֲבָנִים הַאֲפֹרֹת, בְּקִצָּה אֶךְ אוֹהֵב.
בְּתוֹךְ הָאֲנִיּוֹת הַשְּׁחֹרֹת, מִתַּחַת לְכָאֵב,
לֵיד הַרְצוֹן הַתְּלוּל, בְּתוֹךְ הַזְּמַן הַנוֹשֵׁב.

על השיר "גרופית" לבנימין גלאי

אמירתו של המשורר רוברט פרוסט, "כל שיר ראשיתו עליצות וסופו חכמה", כאילו על שיר זה של בנימין גלאי נאמרה.

ראשית השיר, הסתכלות של אדם שעומד על החוף ורואה ענף נסחף במים וכבר נברא כאן משל כמו "ענף שקר אני רואה" של ירמיהו. משל הגרופית הנסחפת ושוקעת תחת כובד עֲלֵתָהּ. ומייד הנמשל: שני אנשים, כשני ענפי־סחף, מרוחקים זה מזה וזרמי החיים מונמים אותם אל גל רועד בלב האוקינוס.

בני אדם אף הם כענפים סחופי־גל בלב ים, נתונים לחסד הגלים והרוחות.

נותרת התפילה. משאלת הלב, בלי אשליות. גורל אדם כגורל ענף אשר מחר ייעף הגל משאת אותו. ועוד נחמה קטנה, מרומזת: גם הרם שבגלים אינו קרוב יותר לשמיים מצפור רֶפֶת־כנפיים. ואם אנחנו משולים לצפורים רפות, הלא גם אנו, כמותן איננו רחוקים מהשמים יותר מן הגל המתיימר לשאת אותנו.

סוד יופיו של השיר טמון באיזו הרמוניה פנימית שבה מחשבה מתרחשת בתוך תמונת נוף, ותמונת נוף מצטיירת בריתמוס ונגינה שמעניקים לה קלילות וכמעט שוכבות של מחול, כמו משחק גלים.

עצבות חשוכת־מרא, מוֹדֵעַת לעצמה עד תום אומרת את עצמתה במלים,

נתן יונתן

צלילים ומקצב — שמשחררים אותה ואתנו, הקוראים מכוּבד מעיק ומריר, ומאפשר לנו לשאת את עולה בתנועה של חן וחיור.

אֶשְׁלִי הַחוֹף יָרְדוּ טַפִּי... עֵנָף, שְׁנֹסְתַחַף בְּמַיִם,
נֶסַח הַרְחַק לְלֵבב יָמַיִם, גְּרוּפִית שְׁמוּטָה!
הַגֵּל שְׁטַלְטָלָה עֵבְשִׁיו — מָחָר, בְּאִמְצַע הַשָּׁמַיִם.
יֵיעַף לְשֵׁאת אֶת כֶּבֶד עֲלֹנְתָהּ.

אֶךְ יֵשׁ שְׁשָׁנֵי עֲנָפֵי סְחִיף, גְּרוּפִים כְּמוֹתָהּ בְּזֶרְמֵי שָׁפֵל,
סְרוּפֵי חוֹפִים מְרוּחָקִים, בְּטָרָם עֵת,
מוֹצָאִים עֲצָמִם צְפִים פְּתָאֵם עַל גֵּל רוֹעֵר אֶחָד, כֶּכֶסֶפֶל,
בְּאִמְצַע הָאוֹקֵינוֹס הַשָּׁקֵט...

לוֹ אֶךְ צָרְבְנוּ כֶּךָ יַחֲדָיו! בֵּין כֹּה וְכֹה כֶּכֶר לֹא נָגִיעַ
הַרְחַק מִזֶּה, עַל גֵּב הַמְשָׁבְרִים...
לֹא, אֶף הָרֶם שֶׁבְּגַלִּים אֵינוֹ קְרוֹב עוֹד לְרַקִּיעַ
מִן הַרְפָּה שֶׁבֵּין הַצְּפִירִים.

פְּרִידָה

על "כנטות היום" לאברהם בן יצחק

פּרַח מוֹפְלֵא שֶׁל שִׁירָה בִּאֲנַתוֹלוֹגִיָּה שְׁלִי יִהְיֶה שִׁירוֹ שֶׁל אֲבֵרָהִם בֶּן יִצְחָק "כְּנֻטוֹת הַיּוֹם". מְשׁוֹרֵר כְּמַעֲט עֵלוֹם שֵׁם, שִׁבְחִיו הָאֲרוּכִים לֹא פִירְסַם בְּדַפּוֹס יוֹתֵר מִשְׁנַיִם עֶשֶׂר שִׁירִים, אֲבָל כָּל אֶחָד מֵהֶם הוּא פְּנִינָה סְפָרוּתִית. הָאִישׁ נוֹלַד בְּפִשְׁמִישַׁל שֶׁבְּגַלִּיצְיָה ב־1883 וְהֵלֵךְ לְעוֹלָמוֹ בִּירוּשָׁלַיִם ב־1950.

הַשִּׁיר פּוֹתַח "בְּשִׁקוּעַ מְדוּרוֹת חֵינּוֹ הָאֲדַמּוֹת/נְסִיר מֵעַל מִצְחָנוּ זֶר הַחֲגִיגוֹת" וְהוּא נִשְׁמַע כְּפִתִּיחָה לְטַקְס פּוֹלְחָנִי שֶׁל פְּרִידָה מְלֻכּוֹתִית מִן הַחַיִּים. הַכֵּל מִשְׁתַּתֵּף בְּטַקְס; הַנְּהָרוֹת, אֹדֶם הָעֵרְבִיִים, צֶל־יִגוֹן־עֵרְבוֹת, כּוֹכְבִים, שִׁיאִי־הֵרִים, לִילָה גְדוֹל וְרוּחַ עֵרֵב. בַּתּוֹךְ הַתְּפֹאֵרָה הַגְּרַנְדִּיזִיית הַזֹּאת נִפְרָדִים בְּנֵי אֲנוֹשׁ מִנְעוּרֵיהֶם, מַחִייהֶם עַל־אֲדַמּוֹת, פּוֹרְקִים מֵעֲלֵיהֶם כָּל מָה שֶׁהוּא בֶּן־הַלּוֹף, וְיוֹרְדִים אֶל הַנְּהָרוֹת הַנְּצַחִיִים הַשׁוֹטְפִים לְעַד, מִתּוֹךְ יִדְיעָה וּמִתּוֹךְ כְּנִיעָה לְגוֹרֵל אֲנוֹשׁ. אֲצִילוֹת הָרוּחַ מִבְּקֶשֶׁת לְשׁוֹת לְכַנִּיעָה מֵעַמֵּד הָרוּאִי. בְּרִית־מוֹס אִיטִי, מוּזִיקָלִי, בְּהִלִּיכָה מְלֻכּוֹתִית גָּאָה אֶל עֵבֶר הַנְּהָרוֹת וְהִלִּילָה בּוֹרְדִים וְגָאִים מִתְּאֲחָדִים עִם הַכּוֹכְבִים הַנְּדֻלְקִים אֶחָד אֶחָד וְעַם הַמְּגַנִּינָה הַקּוֹסְמִית שֶׁל הָעֵרֵב. הֵם הֵינָם כְּנִירוֹת שְׁחוּרִים שְׁרוּחַ עֵרֵב מִגֵּן עֲלֵיהֶם אֶת מְגַנִּינָתוֹ הַלִּילִית. אֲנַחְנוּ מְרַמִּים לְשִׁמוּעַ הַד לְשִׁירַת "עַל הַנְּהָרוֹת" עֵתִיקַת הַיָּמִים.

רְקוּוִיאַם פִּיּוּטִי כֹזֵה מְשׁוּוֹה גַם לְפְרִידָה הַסּוֹפִית אִיזוֹ תְּפֹאֵרָה וְאוּוִירָה שֶׁל הוֹד וְתִפְאָרַת.

קיסמי שירים

ולשטף אדם־הערבים
נפעמים נראה והנה פרחים באים
פֶּרְחִים לְבָנִים
נשאים ביקר על פני המים
מפנת בן מאשר נגרפו
בשחוק בצִהָרִים.

בשקע מדורות־חינו האדמות
נסיר מעל מצחנו זר־התגיגות
פרוע העלים והשושנים הנושרות
ואחר דומם נר אל הנהרות.

וכנטות היום נעמוד על שפתם
בעינים תרות אַחֲרֵי מְרוֹצָתָם
העזובים והגאים לאין קצה בכדידותם.

וְדַעְנֵנו לְעֵינֵינו עָבְרוּ נְעוּרֵינוּ
וְיָהֲעָרֵב זָכְרָם בְּנַפְשֵׁנוּ
יֵט יַחֲשִׁיף צֶל יְגוֹן־עֲרֻבוֹת עַל רֵאשֵׁינוּ.

ואולם ממעל יִרְדֶּךָ כּוֹכֵב אַחַר כּוֹכֵב עַל פְּנֵי הָרִים
וְיֵרֵד לַיְלָה גְדוֹל וְנֹר עֲלֵינוּ
וְרֵיח־עָרֵב יִגַּע בְּנוּ וְהֵמָּה כְּעַל כְּנוֹרוֹת שְׁחוּרִים.

על בלדה של משורר סקוטי אלמוני בתרגומו של נתן אלתרמן

לקרוא בלדה עתיקה זה כמו להביט אל תוך באר אפלולית ועמוקה. משהו שמחלחל בעלילה, בדיאלוג, בתמימה, מעורר תחושת מסתורין ואפילו פחד סתום. יצרי אדם קמאיים, או הדים שלהם, באים אליך ומעוררים כפי הנראה אותם יצרים ופחדים רדומים שבתוך נפשך המתורבתת. זהו אולי מקור המשיכה אל הבלדה.

בלדה זו ישנן גירסאות שונות, ואף לתרגומה אתה מוצא נוסחים שונים ואפילו אלתרמן פירסם את תרגומו בשינויים אחדים. אני בחרתי, לטעמי בנוסח הראשון שהגיע לידי.

העורבים, עופות החממה במסורת העממית העתיקה ובמיתולוגיה, הם המספרים את העלילה והם אף משתתפיה. הבלדה מתרחשת פוסט מורטם. אין אנו יודעים מה היה הקרב שבו נפל האביר מדוקר. בשדה הקרב רק הוא, ונץ טיפוחיו המגונן עליו מפני עופות הטרף וכלביו הנאמנים המוסיפים לשמור לו אמונים גם במותו.

ואל התמונה הקודרת של האביר המת נכנסת עלמה בהירת שער יפת־תואר ואוהבת. היא לא לקחה חלק בקרב אף לא עדה היתה למה שהתחולל פה בשדה. היא הולכת, כפי שהבלדה מעידה עליה, בצעד ישר, כמי שאינו יודע פחד והולך למלא את יעדו. אף בה יש משהו אבירי ונאמן עד תום. שפתייה נושקות לדמו של האביר ויעודה נוסך בה גם כוח להרים ולשאת את כוֹדֵר גופו לקבורה. ונאמנה ליעודה, היא ממיתה את עצמה כדי לחתום את האהבה שהגיעה אל קיצה במוות. הכל מתרחש ללא שום מבע של ריגוש. עלילה צרופה. לא מדברים, רק פועלים. חה מה שעושה בנו את הריגוש המזעזע ביותר.

לבסוף, כתום העלילה, נשמע קולו של הַכֶּדֶר הפונה אל שומעיו ואל נכון גם אל עצמו: "יתן הבורא לכל גבר עלי אדמות/נץ שכזה וכלבים שכאלה ואהבה שכזאת". אולי רק נשים מסוגלות לנאמנות אשר כזאת ורק השירים עשויים להעניק לה תוקף וכה ויופי שמתקיים לנצח.

שלשה בני עורב

בלרה ישנה זו היתה נמוצה באנגליה וסקוטלנד במשך
מאות בשנים, וגם כיום עוד היא מושרת בכמה מחוזות.

אז יורדת עלמה יעלה יצהקהקה.
ימיה מלאו, בן תישיר צעה.

והיא מרימה את ראשו מדמים
ופיה נושק לפצעיו אדמים.

והיא על גבה עמסה אותו
ואל ערש עפר נשאה אותו.

והיא עד אוריום לקברות הביאתו פדין
ועד ערב היתה היא עצמה כמותים.

יתן הבורא לכל גבר עלי אדמות
גץ קזה וכלבים פאלה ואהבה קזאת.

שלשה בני עורב על ראש עץ הם ישובו,
שחורים כאשר תדמו ותשוו.

אמר העורב האחר:
"איה פת שחרית נסעד?"

"הנה בשדה הירק הלז
נח אביר מרקר, מגנו מעליו.

"ממנו בלבנו לא יסירו עינם,
הם רובצים למשמר לרגלי אדונם.

"ונץ טפוחיו הוא מלמעלה סובב
להניס כל העוף הקרב".

